

Sí una nit d'hivern un viatger

Carles Montpart Tura

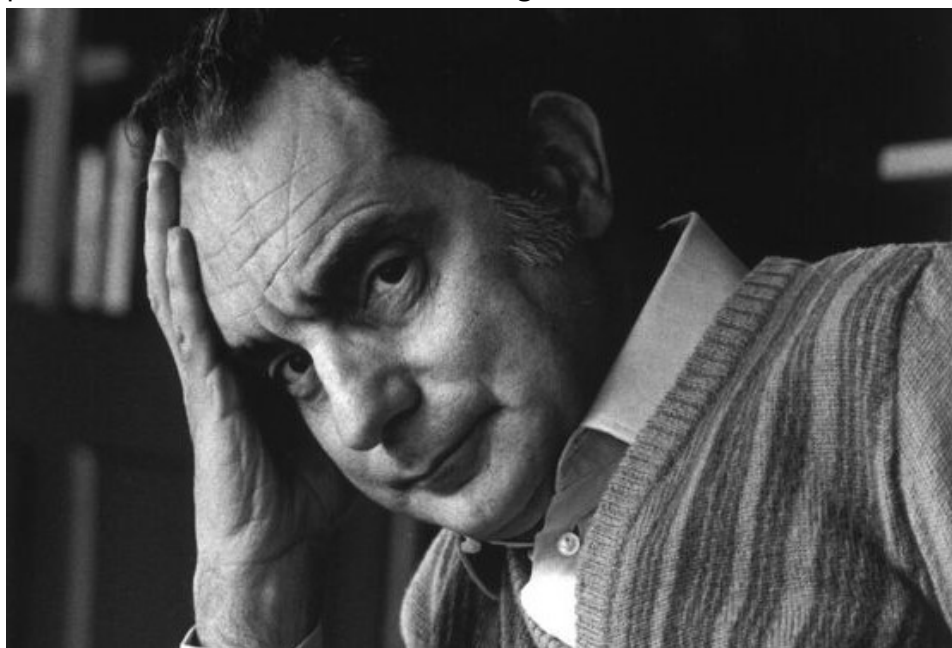
Un dels clàssics indiscutibles de la literatura italiana de la segona meitat del segle XX és sens dubte Italo Calvino. L'any passat es van complir els cent anys del seu naixement i, en aquest cas, no podem dir que la cultura catalana ho hagi celebrat especialment amb gaires reedicions dels seus llibres. Malgrat això, Calvino és un escriptor que sempre cal tenir en compte. Avui fem un breu repàs de la seva vida i la seva obra.

Una educació laica i antifeixista

Italo Calvino (Santiago de la Vegas, 1923- Siena, 1985) va néixer a prop de l'Havana, a Cuba, on treballava el seu pare Mario, que era agrònom i dirigia una estació experimental d'agricultura i una escola d'agronomia. La seva mare, Evelina Mameli, d'origen sard, era també botànica i treballava amb el seu marit.

El 1925, la família va tornar a Itàlia, concretament a San Remo, on els seus pares van estar al front de la nova Estació Experimental de Floricultura «Orazio Raimondo». Dos anys més tard, va néixer el segon fill del matrimoni, Floriano, que anys després va ser un geòleg d'anomenada internacional, a més de docent universitari. Durant la seva infantesa, Calvino va rebre una educació laica i antifeixista, d'acord amb l'actitud dels pares, que es consideraven lliurepensadors. Italo Calvino va anar primer a l'escola infantil St. George College; després, durant el grau elemental, a les Scuole Valdesi i, durant la secundària, al Regio Ginnasio-Liceo G.D. Cassini. Posteriorment, es va matricular a la Facultat d'Agronomia de la Universitat de Torí, on el seu pare ensenyava agricultura tropical.

Al cap de pocs mesos, però, amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial, Calvino va haver d'interrompre els estudis, i l'any 1943 va ser cridat a fer el servei militar per a la República Social Italiana. El futur escriptor, però, va desertar i es va unir a les Brigades Partisanes Garibaldi amb

Italo Calvino

el seu germà, mentre que els pares van romandre com a ostatges dels alemanys.

Una vegada va acabar la guerra, Calvino es va traslladar a Torí, on va col·laborar en diversos diaris i revistes, es va matricular a la Facultat de Lletres —on defensarà una tesina sobre Joseph Conrad— i es va afiliar al Partit Comunista Italià (PCI). Va ser durant aquell període que va conèixer persones que influirien decisivament en la seva carrera d'escriptor, com Cesare Pavese i Natalia Ginzburg, que van fer que fos contractat per l'editorial Einaudi, en la qual ja treballava el novel·lista, traductor i crític literari Elio Vittorini. Tots plegats, van fer d'Einaudi una editorial de referència, que publicava els grans autors italians del moment i introduïa autors universals.

Més enllà del neorealisme

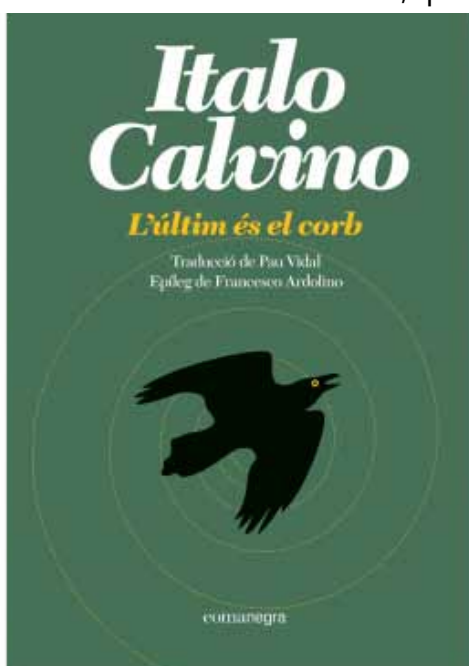
L'any 1947 Italo Calvino va publicar la seva primera novel·la, *Il sentiero dei nidi di ragno* basada en les seves experiències com a partisà, i el 1949 el recull de contes *L'últim és el corb* (Comanegra, 2023), fins ara inèdit en català i traduït esplèndidament l'any passat —amb motiu del centenari del naixement de l'autor— per Pau Vidal i editat amb un epíleg de Francesco Ardolino. Partint del corrent neorealista que dominava el panorama artístic del moment

a Itàlia —sobretot pel que fa al cinema— aquests primers títols de Calvino són obres que ja mostren un autor que no vol renunciar a uns aspectes que definiran per sempre la seva narrativa: l'atracció pel fantàstic, la valoració del conte com a gènere popular i com a estratègia per explicar la realitat com si es tractés d'un somni o una aventura i l'ús d'una prosa d'una aparent senzillesa que el farà atractiu per a un públic molt ampli. D'aquesta mateixa època és *I giovani del Po* (1951), una novel·la sense acabar de temàtica neorealista i obrera i amb influències de Pavese.

A partir de l'any 1952, Calvino, seguint el consell de Vittorini, va bandejar la literatura realístic-social i picaresca per dedicar-se de ple a un tipus de narració que, tot i ser en aparença estrictament fantàstica, podia ser llegida a diferents nivells

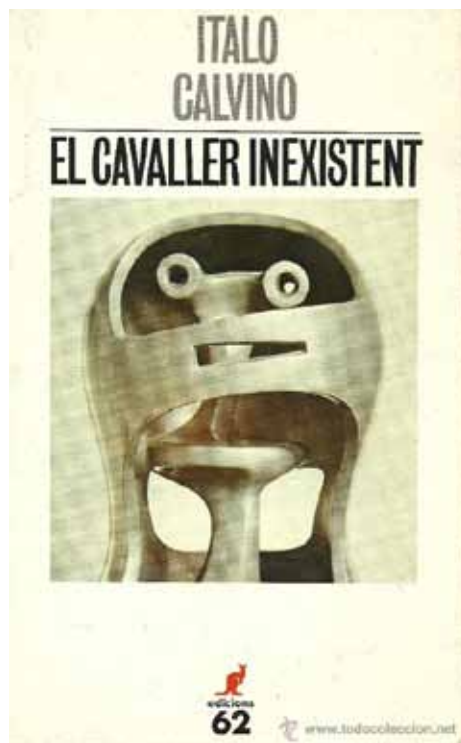
interpretatius. Es tracta de la trilogia anomenada *Els nostres avantpassats* (Edicions 62, 2000, amb nova traducció de Xavier Lloveras), un conjunt de novel·les que s'ha considerat una representació al·legòrica de l'individu contemporani. L'autor les veu com unes obres que constitueixen un cicle tancat i que pretenen proposar una revisió de la societat i del paper que l'intel·lectual hi ha de tenir. Totes tenen en comú el fet de ser inversemblants i de desenvolupar-se en èpoques llunyanes i en països imaginaris,

així com ser susceptibles de múltiples lectures. En formen part les novel·les *El vescomte migpartit* (1952, Edicions 62, 1994, traducció de Jaume Pomar), *El baró rampant* (1957, Edicions 62, 1965, traducció de Maria Aurèlia Capmany) i *El cavaller inexistent* (1959, Edicions 62, 1967, traducció de Francesc Vallverdú).

La segona i potser més popular, *El baró rampant*, Calvino diu que l'ha escrita en una "època de repensar el paper que podem tenir en el moviment històric, mentre s'alternen noves esperances i noves amargors", i és fruit de la decepció ideològica de l'autor

que, després de la invasió d'Hongria per part de l'URSS (1956), havia abandonat el compromís polític amb el PCI. La novel·la la protagonitza Cosimo Piovasco di Rondó, el fill gran d'una família noble que, en un acte de protesta contra l'autoritarisme patern, decideix no acatar més les normes i fer la vida pel seu compte dalt dels arbres. Per Carme Arenas, autora d'un estudi preliminar al qual devem molta de la informació del nostre article, *El baró rampant* pot ser llegida com una novel·la filosòfica, d'aventures o com una faula al·legòrica. Per a Arenas, "Cosimo és l'ideal d'home que reivindica la seva individualitat en un món

que tendeix a la uniformització i a comportaments dictats i preestablerts que no deixen lloc al creixement personal" (*El baró rampant*, Educaula 62, 2017, p. 35).

A banda de publicar aquesta trilogia, Calvino, entre els anys 1950 i 1956, va treballar també en el llibre anomenat *Fiabe italiane* (1956), un recull de contes populars traduïts i comentats amb rigor filològic per ell mateix.

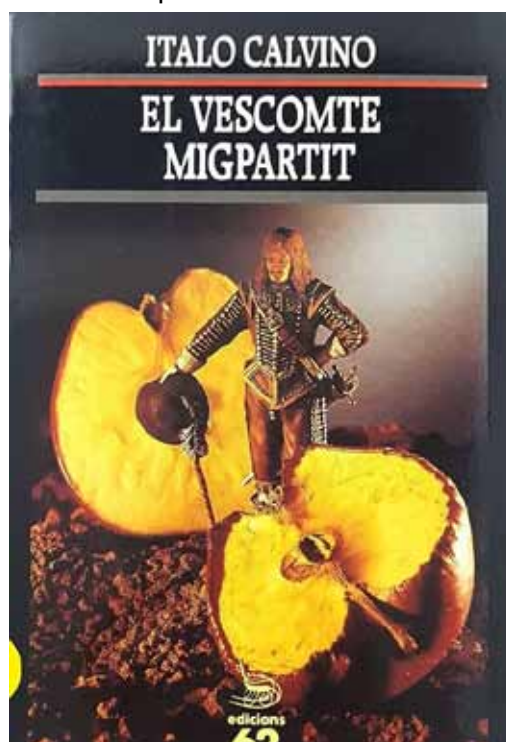
Crítica de la societat moderna

Una de les preocupacions que Calvino manifestava a *El cavaller inexistent*, la societat industrial contemporània i l'alienació

que cada vegada més comportava sobre l'home modern, són a la base d'una altra trilogia, la

formada per *L'especulació immobiliària* (1957, Edicions 62, 2017, traducció d'Oriol Ponsatí-Murlà)—una divertida història sobre la fallida incursió d'un intel·lectual en el món de la construcció— *La nuvola di smog* (1958) i *Un dia d'eleccions* (1963, Labutxaca, 2012, traducció de Xavier Lloveras).

També és d'aquesta època un dels llibres més populars de Calvino, i que durant algunes dècades va ser recomanat com a lectura a molts instituts catalans, el recull de narracions *Marcovaldo o les estacions a la ciutat* (1963, Edicions de la

Magrana, 1985, traducció de Carme Arenas). El llibre presenta vint contes amb Marcovaldo com a personatge recurrent i amb el cicle de les estacions —repetit cinc vegades— com a marc de les fantàstiques peripècies d'aquest obrer i la seva família que viuen en una ciutat que els allunya cada vegada més de la natura. L'aparent ingenuïtat de Marcovaldo li serveix a Calvino per situar-nos —a través de la ironia— enmig dels problemes de la societat contemporània: el boom econòmic i el consumisme, el caos de les ciutats, les diferències socials cada cop més grans, la impersonalitat creixent de les relacions humanes o l'engany que representa la publicitat.

Durant aquests anys, Calvino, juntament amb Elio Vittorini, funda i codirigeix la revista literària *Il Menabò*, que editava Einaudi i de la qual en sortien dos números a l'any. Era una publicació que donava espai a les veus literàries italianes i europees més interessants del moment i que va influir enormement en tota la literatura italiana de la dècada dels seixanta.

Últimes publicacions

El 1964, Italo Calvino va fer un viatge a Cuba que li va permetre de visitar la casa on havia viscut amb els seus pares i fer diverses trobades, una de les quals amb Ernesto Che Guevara. El 19 de

febrer, a l'Havana, l'escriptor es va casar amb l'argentina Esther Judith Singer, Chichita, i es va traslladar a viure a Roma, on naixerà, un any després, la seva filla Giovanna. D'aquests anys, són *Les cosmicòmiques* (1965, Edicions de la Magrana, 1986, traducció de Francesc Miravittles; Edicions 62, 1995), un recull de contes fantàstics, aparentment de ciència-ficció, però situats en un passat remot difícil de situar i protagonitzats per un enigmàtic personatge anomenat Qfwfq. Calvino ampliarà més endavant aquest recull a *Totes les cosmicòmiques* (1984, Edicions 62, 2011, traducció de Francesc Miravittles i Xavier Lloveras). El recull *Ti con zero* (1967) compartirà moltes de les característiques d'aquests relats fantàstics.

L'any 1967 Calvino es va traslladar a París, alhora que s'intensificava el seu interès per les ciències naturals i sociològiques i entrava en contacte amb l'Oulipo, o Ouvroir de Littérature Potentielle (Taller de Literatura Potencial), un grup d'experimentació literària fundat l'any 1960 per l'escriptor Raymond Queneau i pel químic François Le Lionnais. Es tracta d'un grup que busca noves formes de creació —utilitzant tècniques d'escriptura limitada, per exemple— que vagin més enllà del que ja havien assajat les avantguardes

històriques com el Dadaisme o el Surrealisme. Calvino comparteix amb Queneau inquietuds relacionades amb la narrativa i la seva relació amb la ciència, amb el futur de la societat i amb el paper que l'escriptor ha de tenir en el nou món industrial i de consum.

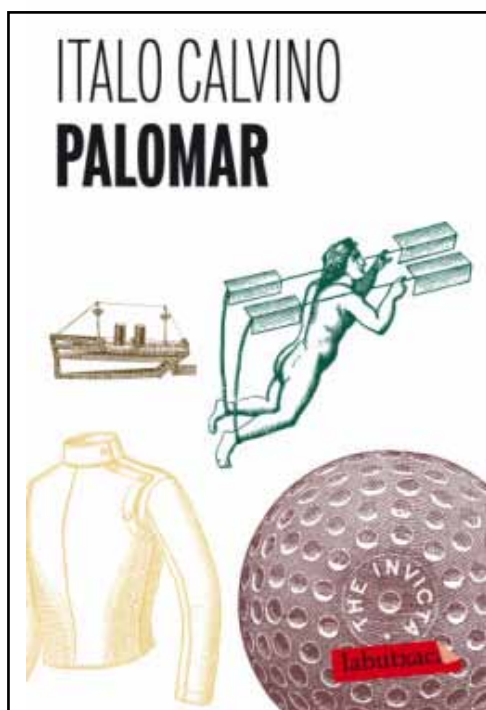
Fruit d'aquesta nova manera d'entendre la literatura són *El castell dels destins encreuats* (1969, Laertes, 1985; Columna, 1998, traducció de Maria Dolors Ventós), *La taverna dei destini incrociati* (1973), *Les ciutats invisibles* (1972, Empúries, 1985, traducció de Francesc Sales) i *Si una nit d'hivern un viatger* (1979, Edicions 62, 1987, traducció de Montserrat Puig; revisada el 2022) obres que pertanyen a la seva època anomenada combinatòria. El mètode de construcció d'aquestes obres es basa en la utilització de les diferents combinacions d'un cert nombre d'elements (com ara les figures del tarot en *El castell dels destins encreuats*), que donen origen potencialment a innombrables esdeveniments. També és d'aquests anys la publicació d'*Els amors difícils* (1970, Edicions 62, 2014, traducció de Teresa Muñoz Lloret), un conjunt de quinze relats escrits entre els anys 1949 i 1967 i molts dels quals

ja havien vist la llum a *Racconti* (1958).

Calvino, un home que observa el món

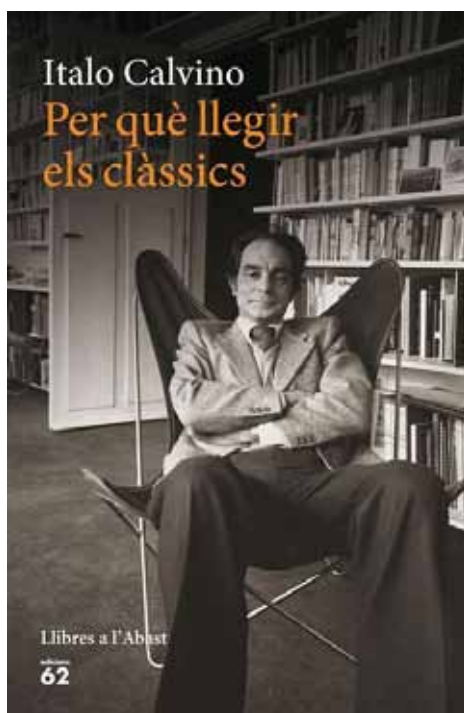
L'any 1980, Calvino va tornar a Roma amb la seva família i tres anys després, el 1983, va publicar *Palomar* (Laia, 1985, traducció de Maria Antònia Oliver; Edicions 62, 1994). Calvino dona al protagonista el nom de l'observatori astronòmic Mount Palomar, a Califòrnia, on està situat el famós telescopi Hale, que en el llibre esdevé una metàfora del desig de l'home de conèixer. Palomar és una mena d'*alter ego* del mateix Calvino que es va allunyant de la realitat més concreta per anar-se endinsant en les meditacions sobre la "relació entre el jo i el món i les dimensions de la ment". Es tracta d'un llibre deliciós que ens presenta un home tranquil i molt observador que, malgrat tot, té dificultats de relació amb el món que l'envolta. Un personatge que, com el mateix Calvino, conclou que només podem accedir a la comprensió del món a través dels detalls, i que com més aprofundim en els detalls més consciència tenim de tot el que desconeixem. La novel·lista Tina Vallès, seduïda per la lectura recurrent d'aquesta obra de Calvino, li va dedicar un preciós homenatge en forma de

novel·la, *El senyor Palomar a Barcelona* (Anagrama, 2021). A l'epíleg "Aquesta novel·la surt d'un no", Vallès es refereix a l'obra de Calvino en aquests termes: "*Palomar*, el de Calvino, és una novel·la per tornar-hi, per llegir-la a bocins, desordenada, incompleta, del dret i del revés, admet moltes lectures, té un munt de portes d'entrada. És la seva obra pòstuma, la novel·la filosòfica que ell mateix ja va deixar dit que contenia tot el seu saber" (ed. cit., p. 178).

Italo Calvino va patir un ictus cerebral l'any 1985, a Roccamare de Castiglione della Pescaia, on era de vacances, mentre estava treballant en un seguit de conferències que havia d'impartir a la Universitat de Harvard (i que es van publicar pòstumament amb el títol de *Lliçons americanes. Sis propostes per al pròxim mil·leni* (1988, Edicions 62, 2000, traducció d'Anna Casassas). L'escriptor va ser portat a l'hospital Santa Maria della Scala, però no es va poder recuperar i va morir el 19 de setembre, als 61 anys. També és de publicació pòstuma el recull d'assajos sobre escriptors i obres literàries *Per què llegir els clàssics* (2002, Edicions 62, 2016, traducció de Teresa Muñoz Lloret).

Les possibilitats d'una novel·la

d'aldarull; digue-ho més fort encara, crida: 'He començat a llegir l'última novel·la d'Italo Calvino!'. O, si no vols, no ho diguis; esperem que et deixin tranquil." (ed. cit., p. 9).

Segurament pocs inicis de novel·la són tan coneguts i citats com aquest: "Estàs a punt de començar la lectura del nou llibre d'Italo Calvino, la novel·la *Si una nit d'hivern un viatger*. Relaxa't. Recull-te. Allunya de tu tot altre pensament. Deixa que el món que t'envolta s'esvaeixi en l'indistint. La porta, val més que la tanquis; sempre hi ha algú o altre que té la televisió engegada. Ja els ho pots dir de seguida: 'No, no vull veure la televisió!'. Parla més alt; si no, no et senten: 'Ara llegeixo! No vull ser destorbat!'. Potser no t'han sentit, amb tant

Efectivament es tracta de l'inici d'una de les novel·les més interessants d'Italo Calvino, *Si una nit d'hivern un viatger*, publicada originalment l'any 1979 i que pertany al que s'ha anomenat la seva època combinatòria, en què l'escriptor italià es planteja una nova manera de fer literatura entesa com un joc de combinacions on el mateix mecanisme de l'escriptura pren el paper central. A la base d'aquesta concepció hi ha la influència dels nous corrents estructuralistes, les lliçons de Roland Barthes sobre l'anàlisi

del discurs, l'*ars combinatòria* de Ramon Llull, l'escriptura laberíntica de Jorge Luis Borges i, com hem assenyalat més amunt, l'experimentació duta a terme per l'OuLiPo.

Si una nit d'hivern un viatger —l'obra més metatextual de l'autor— explica les vicissituds d'una lectura frustrada. Els protagonistes són un Lector i una Lectora i les interrupcions constants que pateixen sempre que es disposen a llegir. El Lector protagonista, justament en l'intent de llegir la novel·la *Si una nit d'hivern un viatger*, es veu obligat a interrompre la lectura diverses vegades per motius diferents i en comença a llegir una altra. L'estructura consta, doncs, de deu capítols que són deu inicis de novel·les diferents, i d'aquesta manera l'obra esdevé una reflexió sobre les moltes possibilitats que ens ofereix la literatura i sobre la impossibilitat de conèixer de manera absoluta la realitat.

L'autor mateix va escriure sobre la concepció de la novel·la en una de les conferències que havia d'impartir a Harvard i que, com hem dit, es van recollir pòstumament a *Lliçons americanes. Sis propostes per al pròxim mil·leni*. A la lliçó titulada "Multiplicitat", afirmava que "el model de la xarxa de les coses possibles es pot concentrar en les poques pàgines d'un conte de Borges, o pot fer d'estructura mestra de novel·les llargues

o llarguíssimes, on la densitat de concentració es reproduceix en cada part. [...] Aquestes consideracions estan a la base de la meua proposta del que anomeno "hipernovel·la", de la qual he intentat donar un exemple a *Se una notte d'inverno un viaggiatore*. La intenció era donar l'essència del que és una novel·la i concentrar-la en deu començaments, que desenvolupen de les maneres més diverses un nucli comú, i que actuen sobre un marc que els determina i que n'és determinat" (ed. cit., p. 139).

Una novel·la, doncs, que va ser un repte per a l'escriptor i que quaranta anys després de la seva mort ho continua sent per al lector curiós que vulgui endinsar-se en l'obra d'aquest gran clàssic de la literatura italiana del segle XX. ■

